

Innowacyjne metody kształcenia w edukacji ustawicznej na odległość. *Platforma Moodle*

Innovative methods of education
in distance learning. Good practices
of using the Moodle Platform

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, kształcenie na odległość, dobra praktyka, *Platforma Moodle*, e-learning.

Key words: continuing education, distance learning, good practice, Moodle platform, e-learning.

Abstract: In the article, we present an application proposal of the Moodle platform in distance learning in adult continuing education. We present a rare solution. The participants of the project themselves, partners from the Czech Republic, Lithuania and Latvia, made modules as parts of the project, learning by themselves, while acquiring competences to teach in the environments of Poles staying abroad.

Wstęp. Poniższe rozważania będą zawierać próbę zaprezentowania dobrych praktyk w obrębie edukacji ustawicznej. Pozwolimy sobie zatem przywołać jakże często dzisiaj używany termin *kształcenie ustawiczne*. Warto zwrócić uwagę, iż kształcenie ustawiczne jest to dotycząca osób dorosłych (Knowles, Holton, Swanson, 2014, s. 17–22) część uczenia się przez całe życie rozumianego jako całość aktywności poznawczych podejmowanych w trakcie życia z myślą o pogłębianiu wiedzy, umiejętności lub kwalifikacji (z przyczyn osobistych, społecznych lub zawodowych) (Tissot, 2004, s. 103). Celem niniejszego artykułu jest próba zaprezentowania innowacyjnej metody edukacji w obrębie edukacji ustawicznej jako dobrej praktyki, która powstała w ramach projektu Erasmus+ realizowanego przez Akademię WSB. Wnioskodawca i partnerzy projektu zakładali że metoda ta pozwoli na zaangażowanie się w proces edukacji Polaków mieszkających poza granicami kraju. Zaangażowanie, jego poziom stanowić będzie element procesu rozwoju i samokształcenia (Kuvass, 2006, s. 504–522) ludzi dorosłych, starszych i młodzieży, którzy będą chcieli uczyć się, lub doskonalić np. naukę języka polskiego, kompetencji IST, przedsiębiorczości. W naszej opinii wpisujemy się w działania Komisji Europejskiej opublikowane w dokumencie roboczym w 2001 r.

w zakresie upowszechniania dobrych praktyk w edukacji ustawicznej. (National actionn to implement Lifelong Learning In Europe, Brusseles, 2001 http://www.indire.it/lucabus/lkmw_file?eurydice/iniziativa_nazionali_III_EN.pdf).

E-learning w kształceniu ustawicznym. Dzisiaj jesteśmy „świadkami zacierania się granic między tradycyjnie pojmowanym światem realnym a światem wirtualnym. Niejako wbrew klasycznej i słownikowej interpretacji świat wirtualny przestał być nie-realnym „światem na niby” (Morbiter, 2017).

Te dwa światy przenikają się coraz silniej, we wszystkich sferach życia człowieka (fizyczna, psychiczna, społeczna i duchowa) (Gaś, 2006, s. 22). Ze sferami rozwoju związana jest nierozzerwalnie edukacja ustawiczna, w ramach której między innymi w procesie dydaktycznym nabywamy wiedzę, umiejętności i kształtujemy kompetencje do prowadzenia zdrowego stylu życia, odpowiedzialności za siebie i swój stosunek do świata, wywiązywania się z pełnionych ról społecznych i przygotowywania do pełnienia nowych, posiadania konstruktywnego systemu wartości, oraz poczucia sensu istnienia. Warto w tym miejscu przywołać pojęcie uczenie się: „to proces zamierzonego nabywania przez uczący się podmiot określonych wiadomości, umiejętności i nawyków, dokonujący się w toku bezpośredniego i pośredniego poznawania rzeczywistości” (Kupisiewicz, 2005, s. 2).

Proces dydaktyczny zawsze wymagał systematycznego wsparcia różnymi technologiami, a w ostatnim okresie technologiami informacyjnymi. Jak pisze jeden ze współautorów niniejszego tekstu wspólnie z Januszem Morbiterem: „Kształcenie zdalne potrzebuje interdyscyplinarnych rozwiązań, z uwagi na proces kształcenia indywidualnego, grupowego bez kontaktu, w warunkach tzw. rozproszenia sieciowego. Kształcenie zdalne jest komponentem procesu uczenia się. Problematyka ta wymaga rozwiązań w zakresie metodyki kształcenia. Całokształt działań związanych z planowaniem, przygotowaniem, organizacją i realizacją zdalnego kształcenia powinien odpowiadać kulturze i profilowi uczestników w procesie dydaktycznym. Przygotowując kształcenie zdalne, należy uwzględnić pewne zasady” (Morbiter, Walancik, 2018, s. 3). E-learning współcześnie staje się jest jedną z wielu form dydaktycznych, ale trzeba przyznać, że jest to najbardziej rozwojowa forma edukacji. Nie zastąpi on tradycyjnego kształcenia, ale zapewne je zdominuje. Należy liczyć się z istotnymi zmianami w funkcjonowaniu edukacji we wszystkich jej formach. Kształcenie zdalne – e-learning bardzo dobrze realizuje proces kształcenia, uzupełniając jego tradycyjny model. E-learning to tylko jeden z elementów edukacji. Edukacja w czasie rzeczywistym dotyczy znacznie obszerniejszego zasięgu usług, niż może zaoferować e-learning. W ujęciu ogólnym e-learning to „szeroki zakres aplikacji i procesów przekazywania wiedzy i umiejętności z wykorzystaniem technologii komputerowych” (Rajs, 2010 s. 175). Termin ten pojmowany jest również jako „nauczanie na odległość za pośrednictwem mediów elektronicznych oraz interaktywna metoda kształcenia wykorzystująca najnowsze osiągnięcia technologii informatycznej” (Siemińska-Łosko, 2006, s. 147). Według Marka Hyli e-learning to metoda kształcenia „podporządkowana określone mu celowi szkoleniowemu,

elektroniczny zasób treści przeznaczony do samodzielnego wykorzystania wyposażony w elementy nawigacyjne” (Hyla, 2005, s. 144). Warto w tej części przytoczyć ujęcie całościowe/kompleksowe e-learningu jako nauczania na odległość, jakie przedstawił Mirosław J. Kubiak. Według cytowanego autora „nauczanie na odległość jest to metoda prowadzenia procesu dydaktycznego w warunkach, gdy nauczyciele i uczniowie (studenci) są od siebie oddaleni (czasami znacznie) i nie znajdują się w tym samym miejscu, stosując do przekazywania informacji – oprócz tradycyjnych sposobów komunikowania się – również współczesne, bardzo nowoczesne technologie telekomunikacyjne, przesyłając: głos, obraz wideo, komputerowe dane oraz materiały drukowane. Współczesne technologie umożliwiają również bezpośredni kontakt w czasie rzeczywistym pomiędzy nauczycielem a uczniem za pomocą audio- lub wideokonferencji, niezależnie od odległości, jaka ich dzieli” (Kubiak, 2000, s. 11). Można spotkać się jeszcze z opinią nieprzychylną kształceniu zdalnemu. Stanowisko takie wynika z traktowania tej formy kształcenia jako konkurencyjnej dla tradycyjnych form kształcenia. Dzisiaj ta forma jednak odniosła sukces, na który w głównej mierze wpłynęła elastyczność nauczania, którą należy rozumieć jako:

- naukę w dowolnym miejscu i czasie,
- dowolną liczebność grupy,
- indywidualizację nauczania,
- wychodzenie naprzeciw potrzebom ucznia,
- aktualność szkoleń (Kiliszewski, 2003).

W tej części rozważań warto zwrócić uwagę na to, co jest szczególnie dobrze widoczne i współcześnie możliwe, że procesy edukacyjne zachodzą w dużej mierze poza formalnymi instytucjami, jakimi są przedszkola, szkoły i uczelnie. To przede wszystkim narzędzia nowych technologii oraz łatwy, szybki i powszechny dostęp do internetu powodują, że uczyć się można wszędzie i o dowolnej porze.

Dla realizacji procesu edukacji zdalnej ważne są narzędzia. Narzędzia to przedmioty lub urządzenia służące do bezpośredniego oddziaływania na realizowany proces. Narzędzia w zdalnej edukacji mają zapewnić przeprowadzenie procesu kształcenia jak i zapewnić jego dobrą jakość. Pozwalają one nam nie tylko utrzymywać i usprawniać komunikację pomiędzy uczestnikami kształcenia, integrować i motywować słuchaczy do kształcenia, ale także usprawniać pracę nad kursami, obieg dokumentów. Takim narzędziem jest „Platforma e-learningowa”. Rewolucyjny rozwój internetu, następująca cyfryzacja społeczeństwa spowodowały rozwój zdalnych usług edukacyjnych. Jeżeli odwołamy się do terminologii „Platforma – e-learningowa”, to możemy mówić, iż stanowią ją rozbudowane aplikacje, które pozwalają tworzyć, prowadzić i administrować kursami edukacyjnymi w ramach kształcenia zdalnego. W rzeczywistości platforma e-learningowa stanowi zintegrowany zestaw narzędzi informatycznych pozwalających na realizowanie kształcenia na odległość.

Oferta współczesnego rynku narzędzi ICT w zakresie platform e-learningowych jest duża. W systemie komercyjnym możemy zakupić wybrany model lub skorzystać w systemie open source (darmowym) z proponowanej licencji. Platformy w systemie

open source spełniają wymogi do realizowania kształcenia kursowego. Na świecie i w kraju dużą popularnością cieszy się platforma e-learningowa Moodle. Aktualnie „Moodle jest rozprowadzany za darmo jako otwarte oprogramowanie (*open source*) zgodnie z licencją GNU GPL”. Najbardziej popularne platformy e-learningowe to: Sakai, LRN, Claroline, Dokeos, Microsoft Class Server, Lotus Learning Space (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Moodle>, 2018).

Oferowane platformy w zasadzie wyposażone są we własne edytory tekstów, grafiki i strony internetowe. Takie oprzyrządowanie pozwala na tworzenie materiałów dydaktycznych bezpośrednio na platformie. Zazwyczaj każda z platform ma własny zestaw „narzędzi” do tworzenia różnorodnych ćwiczeń i aktywności dla uczestników kształcenia. Pozwalają one wzbogacać treści, np. tworzyć na platformie interesujące testy, quizy, konkursy, zadania. Można materiały dydaktyczne, które są gromadzone na platformie wykonywać w innych systemach i gotowe przesyłać na platformę. Platformy e-learningowe mogą/są z powodzeniem wykorzystywane w systemie e-learningu. Współcześnie to jedna z wielu form dydaktycznych w kształceniu. Staje się najbardziej rozwijową formą edukacji w systemie szkolnym i pozaszkolnym, w edukacji ustawicznej.

Założenie metodologiczne i organizacja badań. W prezentowanym przypadku jako podstawową metodę badawczą wykorzystano studium przypadku *Case study*. Jak pisze A. Langley i I. Royer (Loangley, Royer, 2003) w badaniach opartych na wykorzystaniu studium przypadku instrumentalnie (są jeszcze badania przypadków wewnętrzne ang. *intrinsic*) badania takie dostarczają danych i pozwalają na generalizację. W tej sytuacji studium przypadku pozwoliło na interpretowanie działań społecznych, jaką zapewne jest wykorzystanie w kształceniu ustawicznym innowacyjnej metody nauczania z wykorzystaniem *Platformy Moodle* łącznie z testowaniem przyjętych założeń w rzeczywistości. Warto wspomnieć, iż wykorzystane studium przypadku daje trzy jakże ważne korzyści: motywację, inspirację i ilustrację działania. W prezentowanym przypadku będzie to analiza realizacji przyjętej koncepcji kształcenia ustawicznego określonych grup społecznych z wykorzystaniem *Platformy Moodle*. Dodatkowo skorzystano z techniki/metody wywiadu (Babbie, 2001, s. 67), obserwacji, która może „przybierać wiele różnych form; jest jednocześnie najbardziej prymitywną i najbardziej nowoczesną z technik badawczych” (Goode, Hatt, (w:) Nowak, 1965, s. 45).

Warto zaznaczyć że niezależnie w ramach samej realizacji działania korzystano z metody sondażu diagnostycznego, gdzie „z góry zakładamy, iż implicite zawiera ona w sobie pewne metody zdobywania i opracowania danych osobowych za pomocą kwestionariusza” (Nowak, 2011, s. 47). Celem analizy studium przypadku *Case study*, na przykładzie programu *Wiedza bez barier – innowacyjne metody kształcenia osób dorosłych* było poznanie i opis: Jak można wykorzystać innowacyjne metody kształcenia w edukacji osób dorosłych w edukacji ustawicznej?

W ramach samego projektu prowadzono badania sondażowe. Celem tych badań było poznanie oczekiwań potencjalnych odbiorców kursów. Jak przygotować kursy e-learningowe, aby służyły rozwijaniu niezbędnych kompetencji takich jak umiejętność

posługiwania się j. polskim, znajomość podstaw przedsiębiorczości i finansów oraz podstaw technologii informacyjnej? Diagnozę oczekiwań w środowiskach Polaków mieszkających poza granicami kraju wykonano techniką ankiety. W tym celu skonstruowano kwestionariusz ankiety, konsultując go na pierwszym spotkaniu sieciowym z partnerami projektu. Kwestionariusz zawierał 4 grupy pytań. W pierwszej pytania dotyczyły umiejętności badanych dotyczących korzystania z narzędzi informatycznych. Drugi blok odnosił się do modułu z zakresu języka polskiego, trzeci z przedsiębiorczości, czwarty obejmował pytania z modułu technologii informacyjnej. Badania przeprowadzili w swoich macierzystych organizacjach koordynatorzy lokalni (Republika Czeska, Litwa, Łotwa i Polska), w styczniu i lutym 2017 r. W badaniu wzięły udział osoby w przedziale wiekowym 25–60 lat, przy czym 75% badanych to osoby w wieku w przedziale 55–70 roku życia, 25% osoby w wieku 25–45. W badaniu wzięło udział 127 osób.

Platforma e-learningowe w edukacji ustawicznej¹. Do realizacji kształcenia pozaformalnego osób dorosłych, powstały zespoły projektowe partnerów biorących udział w działaniu. Członkami/partnerami w działaniu byli przedstawiciele Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego (PZKO) w Republice Czeskiej, Stowarzyszenia Naukowców Polskich Litwy (SNPL), Polskiego Związku Polaków na Łotwie, Oddział Związku w Jekabpilsie, Stowarzyszenie Polaków „Rodacy” w Jekabpilsie i lidera Akademii WSB. Warto wskazać, że do kształcenia ustawicznego pozaformalnego powstała platforma e-learningowa www.wiedzabezbarier.eu. Na platformie zamieszczono trzy kursy o zróżnicowanej ilości modułów: z języka polskiego, kompetencji ICT i przedsiębiorczości. Komunikacja dotycząca technicznej obsługi platformy z członkami zespołów projektowych odbywała się poprzez fora dyskusyjne na platformie e-learningowej www.wiedzabezbaier.eu oraz telefonicznie i mailowo.

W celu poznania oczekiwań potencjalnych odbiorców kursów przeprowadzono badania sondażowe. Wyniki badań potwierdziły, że ludzie starsi nie zatracają plastyczności w uczeniu i rozwoju zdolności, które zapewniają im pomyślne funkcjonowanie (Trempała, 2015, s. 31–45). W badanym przypadku znaczenie dla tej grupy ma nauka języka polskiego, jego doskonalenie, jak i to, co jest charakterystyczne dla współczesnej rzeczywistości – nabywanie kompetencji ICT, jak i przedsiębiorczości. Nauczenie ich pozwoli na pokonywanie trudności i barier życia codziennego (Aleksander, 1992, s. 333–335). Dla badanych, co podkreślali również w trakcie spotkań sieciujących, takie uczestnictwo pozwala im na aktualizację wiedzy związanej z aktywnością zawodową. Uczestnicy badania podkreślali, iż ich aktywność edukacyjna była dotychczas ograniczana z różnych powodów (zob. Aleksander, 2016, s. 12). Oczekiwania badanych poszczególnych państw były zróżnicowane. W rozważaniach przytoczono różnice

¹ Projekt *Wiedza bez barier – innowacyjne metody nauczania osób dorosłych* zrealizowano w ramach programu Erasmus+, Akcja kluczowa: Wsparcie na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk, Akcja Partnerstwa: strategiczne, Typ akcji: Partnerstwa strategiczne na rzecz edukacji osób dorosłych, Główne cele projektu: Rozwój innowacji, Konkurs 2016.

dotyczące kursu języka polskiego, który został przygotowany i dostosowany do oczekiwań środowisk. W zakresie kursu języka polskiego na Litwie badani podkreśli, iż w większości Polacy mieszkający na Litwie bardzo dobrze lub dobrze posługują się językiem polskim. Zatem nie widzieli potrzeby, aby kurs języka polskiego przygotowywany przez nich dla ich odbiorców był na poziomie podstawowym, tylko na poziomie doskonalenia umiejętności leksykalnych. W rezultacie analizy wyników zaproponowano, aby kurs składał się z 4 modułów:

- Wstęp.
- Ciekawostki.
- Składniowe dylematy.
- Frazeologiczne kłopoty.

Polacy mieszkający na Łotwie oczekiwali podstawowej formuły edukacji języka polskiego. Oczekiwali, aby kurs na Łotwie był na podstawowym poziomie. Zaproponowano, aby kurs składał się z 4 modułów:

- Język polski dla każdego.
- Zanim zaczniesz się uczyć.
- Instrukcje metodyczne.
- Zasady pracy w kursie.

Analiza oczekiwań Polaków mieszkających w Republice Czeskiej wykazała, że oczekują oni realizacji kursu podstawowego z języka polskiego, a w tym języka młodzieżowego, ale też modułów ukierunkowanych na poprawność językową, wraz z pogotowiem językowym, tłumaczem językowym. Dodatkowo uwzględniając oczekiwania Polaków mieszkających w regionie Śląska Cieszyńskiego oczekują dodatkowych modułów takich jak np. regionalna kuchnia polska. Zaproponowany kurs składał się z następujących modułów:

- Poprawność językowa.
- Błędy wynikające z dwujęzyczności.
- Konserwatyzm Polaków na Zaolziu.
- Grzeczność na co dzień – podstawowe różnice w etykiecie.
- Trędy w rozwoju języka polskiego.
- Ortografia.

Kursy z języka polskiego uczestnicy przygotowywali samodzielnie. Poszczególne moduły przygotowywane były przez zespoły projektowe i omawiane w trakcie spotkań sieciujących u poszczególnych parterów. Następnie kursy były testowane na platformie. Pozostałe kursy były przygotowane przez uczestników ze znacznym udziałem mentorów.

Trzeba dodać, iż oczekiwania badanych w zakresie dwóch pozostałych kursów były zbieżne. W zakresie kursu przedsiębiorczości badani oczekiwali, aby moduły zawierały np. podstawowe etapy tworzenia organizacji o charakterze gospodarczym małych firm (produkcji, handlu czy świadczenia usług). Określono, iż celem poznawczym kursu będzie zapoznanie Uczestników z etapami tworzenia niezależnych podmiotów gospodarczych – własnej firmy, natomiast celem praktycznym kursu będzie prezentacja aktualnych

warunków inicjowania działalności gospodarczej, form i sposobów organizowania firm, a także pobudzenie „ducha przedsiębiorczości” wśród Uczestników kursu. Można wnioskować, iż Uczestnicy oczekiwali w ramach tego kursu wiadomości z zakresu innowacji, działań miękkich związanych z przełamaniem stereotypu, lęku iż własna działalność jest niemożliwa, trudna ze względu na bariery wiekowe, prawne, językowe i inne.

W zakresie technologii ICT oczekiwania były również zbieżne. Zdecydowana większość uczestników (75%) posiadała umiejętności na poziomie podstawowym z zakresu korzystania i wykorzystania narzędzi informacyjnych. Zatem przygotowywany kurs zawierał 11 modułów, od podstawowego związanego ze znajomością komputera, edytora tekstów, obsługi prezentacji, przeglądarki internetowej poprzez arkusze kalkulacyjne, radzenie sobie z wirusami, obsługę komunikatorów, po zakupy i płatności przez internet.

Podsumowanie. Pierwszy kurs korespondencyjny odnotowano w roku 1728 roku w Stanach Zjednoczonych.

Na czym zatem polegała innowacyjność działania w edukacji ustawicznej w kształceniu na odległość w prezentowanym przykładzie? Ta innowacyjność to wykorzystanie e-learningu i narzędzia, jakim była *Platforma Moodle* dedykowana dla edukacji pozaformalnej osób dorosłych w przedstawianych kursach dostosowanych do wieku odbiorców, ich poziomu umiejętności i posiadanych kompetencji w zakresie posługiwania się narzędziami ICT, przygotowania e-podręczników dla twórców jak i użytkowników platformy oraz metodyki kształcenia pozaformalnego. Warto również wspomnieć o działaniach upowszechniających innowacyjną metodę kształcenia w partnerstwie naukowo-społecznym, a ściślej naukowo-prywatno-partnerskim, co jest swoistego rodzaju rzadkością, w zasadzie niespotkanym działaniem. Na pewno warto dokonywać transferu wiedzy na poziomie użytkowników platformy, poprzez dodawanie kolejnych autorskich kursów związanych np. z historią, kulturą, osobistymi zainteresowaniami. Tworzenie dodatkowych kursów autorskich (*Kuchnia polska po czesku*, *Kuchnia polska po łotewsku*, służy doskonaleniu umiejętności i nabywaniu nowych kompetencji w zakresie samodzielnego projektowania i przygotowania kursów i wykorzystania ich w edukacji ustawicznej, a także komunikowania się i zarządzania zasobami platformy. Wartością dodaną jest bezpłatne udostępnienie platformy dla innych krajów, tak aby Polacy mieszkający za granicami mogli z niej korzystać dzięki upowszechnieniu jej wyników wśród organizacji polonijnych na świecie. Warto tego typu narzędzia wykorzystywać w edukacji ustawicznej, ich zalety są niewątpliwie nie do oceny, w szczególności kiedy uczestnicy są z różnych krajów, na różnym poziomie znajomości języka komunikacji i posiadają zróżnicowany poziom umiejętności w zakresie ICT. Warto w tym miejscu wspomnieć o zaletach e-learningu. Można do nich zaliczyć:

- zwiększenie zasięgu kształcenia w zasadzie bez ograniczeń terytorialnych,
- możliwość prowadzenia edukacji w dowolnym miejscu i czasie,
- ułatwienie komunikacji między uczniami i nauczycielem, ekspertem, mentorem,
- dostosowanie kursów do potrzeb uczniów,

- dostosowanie nauki do tempa uczniów,
- zróżnicowanie/urozmaicenie kursów dzięki zastosowaniu technologii ICT,
- czas pracy uczniów dostosowany do oczekiwań,
- zminimalizowanie strachu i nieśmiałości, które mogą pojawić się w tradycyjnym nauczaniu,
- indywidualna kontrola i nadzór każdego ucznia z osobna,
- zindywidualizowany proces kształcenia,
- samodzielne wybranie preferowanej formy dostarczania wiedzy,
- możliwości ponownego korzystania z kursów w trakcie realizacji,
- zyski organizacyjne w przypadku edukacji rozproszonej przy ciągle zmieniających się słuchaczach,
- zdalne rozwijanie relacji międzyludzkich przy zastosowaniu narzędzi ICT,
- tworzenie grup wzajemnej pomocy,
- opłacalność i amortyzacja nakładów inwestycyjnych,
- korzyści finansowe dla organizatorów szkolenia (brak honorarium trenera, brak kosztów wynajmu sali, transportu, zakwaterowania, wyżywienia i tym podobnych, brak dezorganizacji pracy działów firmy),
- oszczędność czasu (brak dojazdów do miejsca szkolenia lub nauki; nie trzeba odrywać się od swoich codziennych zajęć),
- lepsza możliwość kontroli szkolenia przez organizatora (Morbitzer, Walancik 2018, s. 12, Białobłocki, Moroz, 2006, s.156).

Samo narzędzie *Platforma Moodle* jest bezpłatne, co jest nie bez znaczenia przy organizacji edukacji przez organizacje, stowarzyszenia, grupy wsparcia.

Warto, aby twórcy przy przygotowaniu kursów, organizacji kształcenia na odległość pamiętali, iż – podobnie jak każde działanie – kształcenie na odległość ma zarówno swoje zalety, jak i wady. Jako wady e-learningu wymienia się:

- brak osobistego kontaktu nauczyciela z uczniem,
- odczucie odosobnienia nauczyciela i ucznia uczestniczących w szkoleniu,
- ograniczona komunikacja niewerbalna,
- trudności w utrzymaniu aktywności na zajęciach, brak bezpośredniego kontaktu pomiędzy nauczycielem a uczniem,
- trudności w zachowaniu systematyczności – brak obowiązku uczestnictwa w zajęciach,
- powtarzalność – w przypadku słabej jakości kursu obniżanie poziomu kształcenia,
- czasochłonność – opracowanie wymaga zdecydowanie więcej czasu niż przygotowanie materiałów w PowerPoincie lub wydrukowanie wykładu, ćwiczeń,
- wymagający dużego nakładu pracy w opracowaniu materiałów w formie e-learningu (praca indywidualna lub zespołowa), (metodyk, grafik, programista),
- bariera mentalna – obawy nauczycieli i uczących się, że nie posiadają odpowiednich umiejętności w zakresie ICT, aby samodzielnie poradzić sobie z korzystaniem z nich w procesie kształcenia,
- bariera technologiczna – wymaga posiadania podstawowego sprzętu informatycznego wraz z oprogramowaniem lub dostępem do niego,

- brak samodzielności – kształcenie to w większym stopniu umożliwia plagiowanie, ściąganie,
- dodatkowa inwestycja,
- uzależnienie od wykonawcy kursów.

Współczesny świat, który charakteryzuje się złożonymi i dynamicznymi przemianami, stawia również przed edukacją ustawiczną coraz to nowe i większe wyzwania. Zatem kształcenie na odległość z wykorzystaniem narzędzi ICT wpisuje się w te działania. Kształcenie na odległość ma swoją specyfikę. Wymaga narzędzi informatycznych, umiejętności i dodatkowych kompetencji oraz zaangażowania zarówno po stronie nauczyciela, jak i uczącego się, bez tego może okazać się mało efektywne, ale jest na pewno ofertą interesującą, uzupełniającą, a w niektórych obszarach podstawowa w kształceniu ustawicznym pozaformalnym (Morbitzer, Walancik 2018, s. 13, Przybyła, Ratalewska, 2012).

Bibliografia

1. Aleksander T. (2016), *Praca zawodowa stymulatorem dalszego kształcenia*, Edukacja ustawiczna dorosłych Polish Journal of Continuing Education nr 2(93).
2. Aleksandre T. (1992), *Potrzeby kulturalno-oświatowe ludzi dorosłych*, (w:) *Wprowadzenie do pedagogii dorosłych*, pod red. T. Wujka, PWN, Warszawa.
3. Babbie E.R. (2001), *The Practice of Social Reserch*, Wadsworth/Thomson Learnig. All Rights Reserved.
4. Białobłocki T., Moroz J. (2006), *Nowoczesne techniki informacji i komunikacji – ich rozwój i zastosowanie*, (w:) *Spółeczeństwo informacyjne*, (red.), M. Witkowska, K. Cholawo-Sośnowska, Warszawa
5. Gaś Z. (2006), *Profilaktyka w Szkole*, Wydawnictwa Szkole i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, Warszawa.
6. Goode W.J., Hatt P.K, *Obserwacja*, (w:) S. Nowak, *Metody badań socjologicznych*, PWN, Warszawa.
7. Hyla M. (2005), *Przewodnik po e-learningu. Szkolenia*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
8. Kiliszewski M. (2003), *E-learning jako nowoczesny system zarządzania nauczaniem*, (w:) *Praktyka zarządzania nowoczesnym przedsiębiorstwem*, (red.), M. Fertach, S. Trzcieliński, Poznań.
9. Kuvass B. (2006), *Performance appraisal satisfaction and employee autcomes: mediatingand moderating roles of work motivation*, The Interotionale Journal of Human Resource Managment, 17 (3).
10. Knowles M.S., Holton E.F., Swanson RA. (2014), *The adalt learner:The definitive classic in adult education an human resource development*, Routledge.
11. Kubiak M.J. (2000), *Wirtualna edukacja*, Wydawnictwo MIKOM, Warszawa.
12. Kupisiewicz Cz. (2005), *Podstawy Dydaktyki*, WSiP, Warszawa.
13. Loangley A., (2003), Royer I., *Perspectives on Doing Case Study*. Resarch In Organizations,” M@n@gement”, Vol. 9, No. 3.
14. Morbitzer J. (2017), *Edukacja medialna a wykorzystanie technologii przez male dzieci*, (w:) *Male dzieci w świecie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Pomiędzy utopijnymi*

korzyściami a przesadzonymi zagrożeniami. Pod red. J. Pyżalskiego. Wydawnictwo „Eter”, Łódź.

15. Nowak S. (2011), *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
16. Trempała J. (2015), *Dyskryminacja ze względu na wiek a funkcjonowanie i rozwój ludzi starszych*, Zeszyty Naukowe WSHE, Tom XL, Włocławek.
17. Rajs R. (2010), *Narzędzia e-learningu wspomagające proces edukacji informatycznej w odniesieniu do progresu wiedzy informatycznej wśród słabszych studentów*, Edukacja – Technika – Informatyka nr /1/ 2.
18. Siemińska-Łosko A. (2006), *Interakcje w e-learningu*, (w:) *Nowe technologie w kształceniu na odległość: II Krajowa Konferencja Naukowa*, Koszalin – Osieki 5–7 października 2006, materiały konferencyjne, (red.), T. Królikowski, W. Susłow, B. Bałasza, Wydaw. Politechniki Koszalińskiej, Koszalin.
19. Tissot P. (2004), *Terminology of vocational training policy. A multilingual glossary for an enlarged Europe*, Office for official Publications of the European Communities, Luxembourg
20. Przybyła W., Ratalewska M. (2012), *Poradnik dla projektujących kursy e-learningowe*, Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa.
21. Zieliński Z.E. (2008), *Przegląd narzędzi informatycznych wspomagających tworzenie kursów (e-learning)*, Wyższa Szkoła Handlowa im. Bolesława, Markowskiego w Kielcach, Zeszyty naukowe 8, T. 2, Świętokrzyskie Centrum Edukacji na Odległość, Kielce.
22. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Moodle> (dostęp:28.10.2018).
23. National action plan to implement Lifelong Learning In Europe, Brussels, 2001 http://www.indire.it/lucabus/lkmw_file?eurydice/iniziativa_nazionali_III_EN.pdf(dostęp:28.10.2018).
24. Kompendium wiedzy o sieciach, NetWorld Akademia [a:] <http://www.wiedzanet.pl>, (dostęp:18.10.2018).
25. Morbitzer J., Walancik M. (2018), *E-podręcznik. Vademecum dla twórców kursów e-learningowych*, http://www.wiedzabezbarier.eu/pluginfile.php?file=%2F4201%2Fmod_resource%2Fcontent%2F3%2FVADEMECUM%20-%20Podstawy%20korzystania%20z%20platformy%20Moodle.pdf, (dostęp:18.10.2018).

dr hab. Marek WALANCIK, prof. WSB – Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej,
e-mail: mwalancik@wsb.edu.pl

doc. dr hab. Barbara DWILEWICZ – Litewski Uniwersytet Edukologiczny w Wilnie